

Prispevek oriše zgodovino in prihodnje smernice delovanja Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu. Ustanovljen je bil leta 1974, pobuda zanj pa se je porodila že v desetletju prej, ko se je utrdilo prepričanje, da bi morala slovenska narodna skupnost v Furlaniji – Julijski krajini imeti ustanovo, ki bi se lahko hitro odzivala na dinamične procese v njenem okolju in lastni sredini. Poleg primarnih ciljev raziskovanja in delovanja, se angažira tudi na področju izobraževanja ter spodbuja in usmerja študentsko raziskovanje. Ob temeljnih, teoretskih raziskovalnih projektih, se v vse bolj udeležuje pri aplikativno usmerjenih raziskavah ter projektih, ki bodo služili ugotavljanju in odpiranju novih razvojnih perspektiv slovenske manjšine. SLORI s svojim delovanjem pomaga pri uspešnejšem oblikovanju čezmejne povezanosti oziroma integracije.

Ključne besede: SLORI, slovenska manjšina, Italija, raziskovalni projekti

SLOVENE RESEARCH INSTITUTE IN TRIESTE (SLORI).

The article deals with the history and future of the Slovene Research Institute in Trieste. Founded in 1974, the initiative for its establishment was given already a decade earlier, due to the growing belief that the Slovene national community in the Friuli Venezia Giulia needed an institution which could quickly respond to dynamic processes in its environment. Aside from the primary research and action goals, SLORI is also active in the field of education, stimulating and organizing students' research work. Apart from the basic, theoretic research projects, SLORI is ever more active in the field of applicative research which gives ground to the assessment and opening of new development perspectives of the Slovene minority. SLORI is instrumental in contributing to the cross-border cooperation and integration..

Keywords: SLORI, Slovene minority, Italy, research projects

1. UVOD

Slovenski raziskovalni inštitut – SLORI se v sklopu družboslovnih ved že več kot trideset let znanstveno in strokovno posveča etnični in medetnični problematiki Slovencev, ki bivajo v Italiji, točneje v deželi Furlaniji - Julijski krajini.

V začetku šestdesetih let se je znotraj slovenske narodne skupnosti v Italiji začela širiti potreba po ustanovi, ki bi nudila analize, študije ter gradivo tako za politične in strokovne razprave o njenem manjšinskem položaju kakor tudi za ugotavljanje stanja in načrtovanje njenega razvoja na kulturnem, političnem in gospodarskem področju.

Potreba se je porodila zato, ker si je od prvih povojnih let narodna skupnost prizadevala, da bi dosegla čim boljše opredelitve pravic v sklopu vsedržavne in deželne zakonodaje, v vedno večji meri pa se je ta potreba kazala na vseh tistih področjih, ki so zahtevala globlje, tehtnejše in temeljitejše poznavanje lastnih možnosti za ohranjanje, organiziranje in razvoj manjšinske skupnosti. Obenem sta želja in zahteva po oblikovanju ustanove, ki bi znanstveno in strokovno raziskovala manjšinsko problematiko, izvirali iz težnje, da bi bila slovenska narodna skupnost v Italiji subjekt tudi na tem področju. Edino manjšinska raziskovalna ustanova bi se namreč lahko v zadostni meri posvečala razvejani in kompleksni problematiki, s katero se je morala soočati, obenem pa bi lahko pri raziskovalni dejavnosti v največji mogoči meri upoštevala stanje, namere in cilje lastne skupnosti. V vodilnih strukturah manjšine se je čedalje bolj širilo in utrjevalo pripričanje, da mora imeti slovenska narodna skupnost takšno ustanovo, ki se bo lahko hitro odzivala na dinamičen proces dogajanj, in ga analizirala ter tako odgovarjala ne le na izzive in spremembe v širšem in ožjem okolju, pač pa tudi v svoji sredini.

Zamisel o raziskovalnem inštitutu se je začela uresničevati v letih 1972–73. Na IX. rednem občnem zboru Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) 12. decembra 1972 je bil najprej ustanovljen referat za raziskave pri SKGZ, ki naj bi v čim krajšem času dokončno izpeljal zamisel o ustanovitvi inštituta. V ta namen so stekle nekatere raziskave, predvsem pa evidentiranje kroga sodelavcev, ki naj bi tvorili podlago za ustanovitev raziskovalnega inštituta.

Mednarodna manjšinska konferenca, ki se je odvijala v Trstu, in je zahtevala strokovno kvalificirano prisotnost Slovencev, je pospešila zadnje priprave na ustanovitev raziskovalne enote: 21. junija 1974 je bil Slovenski raziskovalni inštitut – SLORI tudi formalno ustanovljen.

1 Gradivo za prispevek sem črpal iz publikacije *SLORI 30*, raznih poročil o delovanju Inštituta in iz »Predloga programske usmeritve Slori«, ki ga je pripravil predsednik Znanstvenega sveta dr. Milan Bufon.

Od vsega začetka je SLORI sodeloval z dvema znanstvenima ustanovoma iz Slovenije, in sicer z Inštitutom za narodnostna vprašanja in Inštitutom za geografijo v Ljubljani.

Med letoma 1976 in 1983 so poleg glavnega sedeža v Trstu začeli delovati sedeži v Gorici, Čedadu in Kanalski dolini. SLORI je v sorazmerno kratkem času uspešno dosegel cilj, da je slovensko narodno ozemlje na področju raziskovalne dejavnosti od Kanalske doline do Milj obravnaval kot celoto.

Po začetni dobi se je SLORI-jeva programska usmeritev strokovno-raziskovalne dejavnosti razvijala na treh ravneh:

- osnovne ali temeljne raziskave, to je raziskave s pretežno teoretičnimi oprijemi;
- uporabne raziskave, to je širše in pomembnejše raziskave empirične narave, ki naj bi bile v splošno korist manjšinske skupnosti;
- »hitra pomoč«, to je sprotne manjše raziskave in ekspertize kot odgovor na povpraševanje ustanov, organizacij, itd.

Te ravni raziskovanja so se z blagimi odmiki, ki so bili odvisni predvsem od zunanjih okoliščin, do danes uspešno in funkcionalno dopolnjevale.

2. DEJAVNOST SLOVENSKEGA RAZISKOVALNEGA INŠTITUTA VČERAJ, DANES IN JUTRI

Slovenski raziskovalni inštitut je s časom tudi za širšo javnost postal priznana raziskovalna ustanova. Vzpostavil je stike in sodelovanje z vrsto znanstvenih in raziskovalnih ustanov ter univerz tako v Sloveniji in Italiji kot tudi v drugih deželah. Od začetka delovanja je SLORI izdal, samostojno in deloma v sodelovanju, nad 125 večinoma strokovnih in znanstvenih publikacij. K tem je treba prišteti vsa tista dela, ki so jih sodelavci Inštituta objavili v drugih znanstvenih in strokovnih publikacijah, na krajevni in širši mednarodni ravni.

Med primarne cilje raziskovanja in delovanja v okviru manjšinskega družbenega okolja je Inštitut od ustanovitve uvrščal izobraževanje. Tej tematiki se bo SLORI posvečal tudi v prihodnje, pri čemer bo treba zlasti poglobljati šolsko problematiko, predlagati nove modele izobraževanja in povezovanja med šolo in družbenim okoljem, predvidevati pa tudi prihodnje smeri razvoja šolske mreže po vstopu Slovenije v Evropsko zvezo. S periodičnimi monitoražami bo treba slediti bodisi razvoju strukturalnih dimenzij v slovenskih šolah ter njihovemu družbenemu okolju, kot tudi motivacijam za vpis v šole s slovenskim in z italijanskim učnim jezikom. Raziskovanje na tem področju pa bo nujno upoštevalo na eni strani soci-

olingvistične procese, na drugi pa usmeritve pri narodnostnem samoopredeljevanju prebivalcev etnično mešanega okolja in razvoja medetničnih odnosov.

SLORI je od vsega začetka skrbel za izpopolnjevanje mladine na raziskovalnem, pa tudi na drugih področjih: organiziral je vrsto seminarских srečanj in nudil pomoč študentom pri njihovih raziskavah in diplomskih nalogah ter pri organizaciji Mladinskih raziskovalnih taborov sodeloval z Narodno in študijsko knjižnico v Trstu.

Posebno v zadnjih letih si je SLORI prizadeval, da se še bolj razširi in okrepi krog mlajših sodelavcev in raziskovalcev, ki so nujno potrebni, če hoče odgovarjati na pereča vprašanja, ki izvirajo iz hitrega spreminjanja družbenega okolja in medetničnih odnosov. V ta namen si je Inštitut zadal nalogo, da na razne načine spodbuja, usmerja in pomaga pri dodiplomskem in podiplomskem izobraževanju slovenskih zamejskih študentov. Od leta 1997 se je na razpise za diplomske naloge prijavilo 79 diplomirancev: 36 nalog je bilo nagrajenih in 9 objavljenih. Od leta 2000 je bilo 29 študentom omogočeno sofinanciranje podiplomskega študija. S takimi pobudami se odpirajo možnosti, da SLORI pritegne v konkretno sodelovanje nove in mlajše raziskovalne moči.

Nenadomestljivo vlogo v prihodnje bo moral Inštitut odigrati tudi pri usmerjanju v učinkovitejše dodiplomsko in podiplomsko izobraževanje mladih, posredovanju med različnimi slovenskimi in italijanskimi univerzitetnimi okolji ter v neutrudni skrbi za to, da se slovenski manjšinski intelektualni potencial ne izgubi in razprši, temveč utrdi in okrepi. Posebno pozornost bo zato treba nuditi oblikovanju ustreznega informacijskega omrežja ter z njim povezani »banki znanja«. Glede ohranjanja in razvijanja slovenskega intelektualnega in splošnega potenciala Slovencev v Italiji bo še posebej treba preučevati strukturo, obseg in dinamiko slovenske prisotnosti zunaj avtohtonega manjšinskega okolja, zlasti v italijanskem okolju.

S prirejanjem in sodelovanjem na kongresih, posvetih in okroglih mizah krajevnega, nacionalnega (slovenskega in italijanskega) in mednarodnega značaja o različnih aktualnih in temeljnih aspektih položaja in razvoja Slovencev v Italiji posebej ter manjšinske problematike sploh, bo tudi v prihodnje – kot je že v preteklosti – Inštitut izpolnjeval svojo izredno pomembno »naravno« vlogo: ob posredovanju raziskovalnih rezultatov bo širil in spodbujal intelektualno razmišljanje.

Glede na današnje in prihodnje izzive se mora SLORI še naprej aktivno vključevati v proces opredeljevanja in prilagajanja novim razmeram in hkrati z lastnim strokovnim ter znanstvenim delovanjem pomagati k boljšemu razumevanju novih problemov na različnih področjih družbenega življenja in medetničnih odnosov v ožjem in širšem okolju.

Pomembna naloga Inštituta je sodelovanje pri plodnejšemu prodiranju v manjšinski prostor, v zadnjem obdobju posebej z različnimi organizacijami in ustanovami. Temeljna raziskovalna usmerjenost Inštituta naj bi bila tudi v prihodnje taka, da bo ob projektih, ki bodo nadaljevali dosedanjo dokaj uspešno raziskovalno tradicijo kvalitetnega znanstvenega »samoopazovanja«, s katero so sodelavci Inštituta kljub sorazmerno skromnim kadrovskim in finančnim možnostim prispevali ne ravno zanemarljiv delež v slovensko, a tudi širšo družboslovno zakladnico, razvijal projekte bolj aplikativnega značaja, ki bodo pomagali pri ugotavljanju in odpiranju novih razvojnih perspektiv in samemu uveljavljanju slovenske manjšine v etnično mešanem okolju.

Na ta način bo slovenska manjšina, ki živi v Italiji, še prodorneje posegala na področje socio-kulturnega posredovanja med slovensko in italijansko stvarnostjo, v vidiku evropskih mednarodnih integrativnih procesov pa je neobhodno potrebno in iz komparativnega vidika izredno koristno, da se čim trdneje poveže z drugimi manjšinskimi okolji ne le v okviru tako imenovanega alpsko-jadranskega in srednjeevropskega prostora, pač pa tudi v širši evropski kontekst.

Glede na dejstvo, da postaja meja med Italijo in Slovenijo vedno bolj propustna in bo kmalu predstavljala »črto«, ki bo zgolj upravne narave, ni težko pričakovati, da bo na območju, kjer je naseljena slovenska manjšina, zaživelo vse bolj intenzivno socio-kulturno posredovanje med slovenskim in italijanskim etnično-nacionalnim prostorom, kar bo nedvomno pospešilo promocije in »trženje« lokalne in regionalne specifikke obmejnih kulturnih prostorov.

V potrditev usmeritve, ki si jo je zadal Inštitut, bi na kratko podčrtali nekaj pobud, ki jih je uresničil v zadnjem petletnem obdobju; v bistvu so to pobude, ki dajejo neko posebno značilnost njegovemu znanstvenemu in strokovnemu, pa tudi širše kulturnemu delovanju.

Inštitut je z vrsto sodelavcev aktivno sodeloval pri Programski konferenci, za katero sta dali pobudo krovni organizaciji, Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ) in Svet slovenskih organizacij (SSO); s tem tvornim sodelovanjem, ki je vključevalo tudi tri empirične raziskave, je Inštitut nudil svoje strokovno znanje pri opredeljevanju splošnih strateških smernic prihodnjega delovanja in razvoja manjšinske skupnosti na vseh področjih družbenega življenja. SLORI je tako ureničeval tisto programsko usmeritev pri strokovno-raziskovalni dejavnosti, ki si jo je zadal že pred 20 leti, in se nanaša na izvajanje uporabnih raziskav, to je širših in pomembnejših analiz in raziskav empirične narave, ki naj bi bile v splošno korist raznim ustanovam in drugim subjektom manjšinske skupnosti.

V zadnjem petletnem obdobju je bil SLORI tudi nosilec ali partner pri vrsti projektov v sklopu »Programa evropske pobude Interreg IIIA Italija-Slovenija 2000–2006«. Pomembno se nam zdi omeniti vsaj tri:

- projekt LIBRIS, s katerim je ob sodelovanju drugih ustanov in organizacij (posebno Narodne in študijske knjižnice - NŠK) napravil prvi konkreten korak v smeri uresničitve Dokumentacijskega in informativnega središča Slovencev v Italiji;
- projekt »Večine spoznavajo manjšine«, ki ob sodelovanju ustanov in organizacij slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji širi poznavanje dveh obmejnih manjšin ter pospešuje njuno sodelovanje;
- projekt »Informarsi, studiare e lavorare senza confini / Informirati se, študirati in delati brez meja«, ki naj bi pomagal pri izobraževalnem in poklicnem čezmejnem usmerjanju med Slovenijo in Italijo; za projekt, pri katerem sodeluje SLORI z vrsto drugih ustanov in zavodov – med njimi s Slovenskim deželnim zavodom za poklicno izobraževanje – je odgovorna deželna uprava Furlanije - Julijske krajine.

Kar je pri teh pobudah še posebno razveseljivo, je dejstvo, da so se v te in druge projekte, ki jih tu ne omenjamo, vključili predvsem mlajši raziskovalci in sodelavci.

Inštitut je torej ob temeljnih, bolj teoretskih raziskovalnih projektih, s katerimi so njegovi raziskovalci in sodelavci prispevali kvaliteten delež v slovensko, a tudi širšo družboslovno zakladnico, razvijal projekte bolj aplikativnega značaja, ki so bili usmerjeni v iskanje odgovorov in reševanje različnih problemov, s katerimi se na tem jezikovno in etnično mešanem okolju srečuje slovenska manjšina v Italiji. Te naj bi bile tudi smernice za prihodnje delovanje.

V zadnjem času smo bili priče zanimivemu in za manjšino razveseljivemu pojavu: povečalo se je zanimanje in povpraševanje po informacijah, ki se tičejo manjšinske skupnosti same, in čezmejnih odnosov v procesu pospešenega preoblikovanja obmejnega prostora (na primer vstop Slovenije v EU).

Pri zagotavljanju ustreznega odgovora na omenjeno rastoče povpraševanje in na današnje ter prihodnje zahteve bo tudi z ozirom na potrebo po racionalizaciji in potenciranju obstoječih manjšinskih ustanov zelo koristno funkcionalno sodelovanje med različnimi ustanovami slovenske manjšine v Italiji, na podlagi katerega bi lahko Inštitut tvorno pomagal pri oblikovanju v omrežje povezanih raziskovalnih in dokumentacijsko-informacijskih jeder za potrebe slovenske manjšine in njenega učinkovitega (tudi elektronskega) povezovanja s slovenskim, z italijanskim in s širšim evropskim prostorom.

To sodelovanje bi se izkazalo za zelo dragoceno tudi z vidika ustanovitve nekaterih zaželenih slovenskih kulturnih centrov ali »žarišč« na območju, kjer živijo Slovenci v Italiji, ki bi nastali s pomočjo Republike Slovenije in na podlagi morebitnega meddržavnega in medmanjšinskega sporazuma (zrcalni italijanski

kulturni centri bi lahko nastali na območju, ki ga naseljuje italijanska skupnost v Sloveniji). Pri tej, verjetno velikopotezni, a prepotrebni pobudi, bi SLORI v sodelovanju z drugimi manjšinskimi ustanovami, predvsem z Narodno in študijsko knjižnico – NŠK, lahko posredoval primerno strokovno pomoč tako vsebinske kot operativne narave. Strokovno pomoč bi takemu kulturnemu centru nudil SLORI v kooperaciji z drugimi manjšinskimi ustanovami tudi pri promociji območij slovenske naselitve, na primer pri oblikovanju turistično-kulturne ponudbe Kraškega parka (obmejnega ali čezmejnega), Rezije, Benečije ali Kanalske doline, urejanja muzejev in drugih razstavnih in informativnih objektov.

Upoštevajoč tudi nekatere nedavne premike in procese na krajevnem in evropskem prizorišču – odobritev zakonov za zaščito slovenske in drugih jezikovnih manjšin v Italiji, vstop Slovenije v Evropsko zvezo, pospeševanje mednarodnih integracijskih procesov – bo Inštitut nadaljeval in utrjeval filozofijo raziskovanja, ki jo je razvil v zadnjih letih, sledeč vodilu »misliti globalno, delovati lokalno«, kjer je »globalno« ožja in širša evropska stvarnost, »lokalno« pa manjšinsko družbeno okolje. V tem smislu pa mora biti Inštitut vgrajen v oba prostora, zlasti pa seveda v slednjega, kjer ne more ostati indiferenten do procesov, ki se tičejo vsebinske in strukturne reorganizacije manjšinske družbe oziroma njenega nadaljnega razvoja, ne le zato, ker je temu vprašanju posvečal ustrezno pozornost že v preteklosti, ampak predvsem zato, ker bo ravno od te reorganizacije odvisna tudi njegova prihodnja vloga in eksistenčni smisel.

Vse to bo pripomoglo tudi k uspešnejšemu oblikovanju modelov čezmejne povezanosti ali integracije, ob upoštevanju historično enotnih družbenih in kulturnih prostorov in načrtovanju skupnih scenarijev kulturnega, družbenega in prostorskega razvoja in skupnega koriščenja in racionalizacije obmejnih storitev.

3. SKLEP

Sintetično lahko povzamemo naslednje temeljne dejavnosti, v katere bo Inštitut tudi v prihodnje usmerjal lastne energije in prizadevanja:

- oblikovanje lastne raziskovalne dejavnosti in sodelovanje v drugih raziskavah, ki so usmerjene k odkrivanju in interpretiranju manjšinske in etnične problematike, medetničnim in medkulturnim odnosom, planiranju družbenega, kulturnega in gospodarskega razvoja ter izobraževalnih procesov in problemov v etnično mešanih in obmejnih okoljih ter drugih splošnih in specifičnih aspektov slovenske manjšine v Italiji;
- posredovanje raziskovalnih izkušenj in ugotovitev v publikacijah rednega in izrednega značaja tako v slovenskem kot v drugih jezikih;

- nudenje dokumentacijsko-informativnih storitev in gradiva, ekspertnega znanja in druge pomoči zunanjim interesentom in porabnikom;
- spodbujanje intelektualnega razmišljanja in prirejanje simpozijev, srečanj in predstavitev knjig o različnih aktualnih ali temeljnih aspektih položaja in problemov Slovencev v Italiji, kakor tudi splošnih aspektov manjšinskega življenja in interetničnih ali medkulturnih odnosov;
- dograjevanje ustrezne notranje organiziranosti za doseganje zastavljenih ciljev ter sooblikovanje razvojnih strategij v okviru manjšine;
- sodelovanje in funkcionalno povezovanje z drugimi ustanovami Slovencev v Italiji pri oblikovanju mreže kulturnih, informativnih in dokumentacijskih središč;
- sodelovanje s slovenskimi, z italijanskimi in mednarodnimi sorodnimi znanstvenimi, raziskovalnimi ali manjšinskimi organizacijami, vključevanje v regionalne ali mednarodne manjšinske informacijske mreže, posredovanje znanstvenih in raziskovalnih izkušenj v italijansko-slovenskem in mednarodnem prostoru;
- spodbujanje in usmerjanje dodiplomskega in podiplomskega izobraževanja med mlajšo generacijo Slovencev v Italiji.

Usmerjenost prihodnjih raziskovalnih programov in specifičnih projektov pa mora, po našem mnenju, vsekakor izhajati:

- a. iz dejstva, da je asimilacijski proces v večji ali manjši meri prisoten pri večini manjšinskih jezikovnih in narodnih skupnostih, tudi pri Slovencih v Italiji, in da je ta proces tesno povezan s socializacijskim procesom in njegovimi dejavniki (agensi) ter
- b. iz teoretsko-analitične razdelitve etnične in medetnične problematike na naslednje tri sklope:
 1. na dimenzije, faktorje ali spremenljivke, ki se tičejo same manjšinske skupnosti, njene značilnosti in ravni organiziranosti ali strukturiranosti tako na kulturnem, kot na gospodarskem, političnem oziroma splošno družbenem področju,
 2. na dimenzije, faktorje ali aspekte, ki s neposredno povezani z medetničnimi odnosi, posebno na relaciji dveh akterjev, to je večina-manjšina, oziroma treh akterjev, in sicer večina-manjšina-matica,
 3. ter na psihosocialne aspekte pripadnikov tako manjšinskih kot večinskih skupnosti na etnično-jezikovnem mešanem območju ali, z drugimi besedami, na specifična stališča in vedenja, kot so etnocentrizem, etnična »distanca«, predsodki, stereotipi, diskriminacija in podobno.

Lahko sklenemo z ugotovitvijo, da dela za Slovenski raziskovalni inštitut, če želi razvijati manjšinski potencial, kakor tudi druge potenciale slovensko-italijanskega obmejnega prostora, ne manjka in ne bo manjkalo niti v prihodnje, saj bo od kvalitete in intelektualne razgledanosti pripadnikov manjšine nenazadnje odvisno njeno uveljavljanje v evropsko vse bolj odprtem prostoru. Za izpolnjevanje zgoraj zastavljenih ciljev, ki jih bo Inštitut lahko dosegal le v sodelovanju z drugimi manjšinskimi organizacijami in ustanovami, bosta seveda potrebni ustrezna finančna dotacija ter kadrovska zasedba, pa tudi okrepljena organizacijska in koordinacijska struktura.

